

บทที่ 2

กฎหมายตราสามดวง

2.1 ระบบกฎหมายเก่าโดยศึกษาจากกฎหมายตราสามดวง

2.1.1 ประเภทคดี

ก่อนเข้าสู่สาระของประเภทคดีในกฎหมายตราสามดวงนี้ พึงทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่ากฎหมายตราสามดวงนั้น ได้มีการจัดหมวดหมู่แบ่งแยกเรื่องต่างๆไว้ก็จริง แต่ก็มีได้ใช้หลักเกณฑ์เหมือนอย่างเช่นกฎหมายในปัจจุบันที่มีการแยกกฎหมายที่ใช้บังคับออกเป็น กฎหมายสารบัญญัติ (เช่นกฎหมายอาญา กฎหมายแพ่ง) และกฎหมายวิธีสบัญญัติ (เช่นกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง) ทั้งนี้กฎหมายแต่ละฉบับก็ยังแยกย่อยแบ่งเป็นหมวดหมู่ต่างๆอีก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการจำแนกประเภทคดีในสมัยปัจจุบัน

หากแต่ประเภทคดีในกฎหมายตราสามดวงมีความแตกต่างออกไป โดยมีนักนิติศาสตร์ทำการศึกษากฎหมายตราสามดวงแล้วเห็นว่าประเภทคดีความโดยส่วนใหญ่สามารถแบ่งได้เป็น 5 ประเภท คือ 1.คดีแพ่ง 2.คดีอาญา 3.คดีนครบาล 4.คดีอุทธรณ์ 5.คดีมรดก¹ โดยที่ความหมายของคดีแพ่ง คดีอาญา คดีนครบาล คดีอุทธรณ์ มิได้มีความหมายดังเช่นปัจจุบัน ดังจะได้อธิบายเป็นลำดับดังนี้

คดีแพ่ง คดีแพ่งตามกฎหมายเก่าของไทยนั้นได้รวมถึงคดีอาญาในปัจจุบันบางฐานด้วย เช่น คดีด่าสบประมาท , ทำอนาจาร , ช่มชู้กระทำชำเรา ที่ปัจจุบันถือเป็นคดีอาญา แต่ในกฎหมายตราสามดวงถือเป็นคดีแพ่ง

คดีอาญา คือคดีอาญาในปัจจุบันบางฐาน (ดูพระธรรมนูญบทที่ 2 , 3 , 14)

คดีนครบาล คือคดีอาญาอุกฉกรรจ์ในปัจจุบัน เช่นการฆ่าคนตาย , การปล้นสะดม (ดูพระธรรมนูญบทที่ 4,5)

คดีอุทธรณ์ เป็นคดีที่พิพาทกันระหว่างคู่ความฝ่ายอุทธรณ์กับตัวผู้เป็นตุลาการเป็นคดีใหม่ เนื่องจากคู่ความฝ่ายที่อุทธรณ์นั้นกล่าวหาว่า การตัดสินคดีของตุลาการ เกิดจากเหตุ

¹กฤษฎา บุญยสมิต, กฎหมายตราสามดวง : แฉ่นส่องสังคมไทย.ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ลำดับที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, 2547), น.25.

บกพร่องหรือการกระทำโดยมิชอบในกรณีต่างๆ ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ให้ผู้ทบทวนกล่าวหาตุลาการได้ และหากเหตุอุทธรณ์ฟังได้ ตุลาการจะมีความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่โจทก์ผู้ฟ้องคดีอุทธรณ์ได้รับด้วย การอุทธรณ์ตามกฎหมายของไทยจึงเป็นมูลคดีวิวาทอย่างหนึ่งโดยมิได้เป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความเพื่อโต้แย้งคำพิพากษาของศาลชั้นต้นไปยังศาลสูง ดังเช่นระบบกฎหมายปัจจุบันที่เป็นเรื่องระหว่างคู่ความฝ่ายที่ไม่พอใจผลของคำพิพากษาโดยที่คู่กรณีก็ยังคงเป็นคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง (ดูพระธรรมนูญบทที่ 1)

คดีมรดก คือ คดีที่เกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกของเจ้ามรดกที่ถึงแก่ความตาย โดยพิจารณา ศักดินาประกอบด้วย (ดูพระธรรมนูญบทที่ 6)

ประเภทคดีในกฎหมายตราสามดวงทั้ง 5 ประเภทนี้ หากพิจารณาตามลักษณะแห่งคดีอย่างในปัจจุบันที่แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ประเภทแรกได้แก่ คดีแพ่ง คือ คดีที่เอกชนฝ่ายหนึ่งทำความเสียหายให้แก่เอกชนอีกฝ่าย ความรับผิดทางแพ่งจึงเป็นเรื่องการชดเชยค่าสินไหมทดแทน ความเสียหาย ไม่มีโทษที่จะลงแก่เนื้อตัวผู้กระทำผิด ส่วนประเภทที่สองคือ คดีอาญา เป็นคดีที่ผู้กระทำผิดทำความเสียหายให้แก่มหาชน ทำลายความสงบสุขของบ้านเมือง กฎหมายอาญาจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อจะลงโทษผู้กระทำผิด มักเป็นโทษที่จะลงแก่เนื้อตัวผู้กระทำผิด เช่น ประหารชีวิตหรือโทษจำคุก ประเภทคดีในระบบกฎหมายเก่าที่มีลักษณะความผิดเทียบเคียงได้กับคดีอาญาในระบบกฎหมายปัจจุบัน มี 3 ประเภทด้วยกัน ดังนี้ 1 คดีแพ่ง 2 คดีอาญา 3 คดีนครบาล

อนึ่ง ปัจจุบันหลักการในเรื่องความรับผิดทางอาญานั้น มีสาระสำคัญอยู่ที่เจตนา เนื่องจากหลักทั่วไปตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 วรรคแรก บัญญัติว่า “บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาก็ต่อเมื่อได้กระทำโดยเจตนา เว้นแต่จะได้กระทำโดยประมาท ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้ต้องรับผิดชอบเมื่อได้กระทำโดยประมาท หรือเว้นแต่ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยแจ้งชัดให้ต้องรับผิดชอบแม้ได้กระทำโดยไม่มีเจตนา” เช่นนี้ ความรับผิดทางอาญาของบุคคลซึ่งกระทำผิดจึงแบ่งโดยการพิจารณาจาก เจตนาของผู้นั้น ได้เป็น 1 การกระทำผิดโดยเจตนา 2 การกระทำผิดโดยประมาท 3 การกระทำผิดโดยไม่เจตนาและไม่ประมาท หรือความผิดเด็ดขาด (Strick liability) อธิบายความรับผิดทางอาญาแต่ละประเภทได้ดังนี้

1 การกระทำโดยเจตนา มีความหมายตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 วรรคสองและวรรคสาม ซึ่งบัญญัติว่า “กระทำโดยเจตนา ได้แก่กระทำโดยรู้สำนึกในการที่กระทำและในขณะเดียวกันผู้กระทำประสงค์ต่อผล หรือย่อมเล็งเห็นผลของการกระทำนั้น” และวรรคสามบัญญัติว่า “ถ้าผู้กระทำมิได้รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิด จะถือว่าผู้กระทำประสงค์ต่อผล หรือย่อมเล็งเห็นผลของการกระทำนั้นมิได้”

จากบทบัญญัติดังกล่าวสามารถแยก “เจตนา” ออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนรู้ และ ส่วนต้องการ² ส่วนรู้ คือ การที่ผู้กระทำต้องรู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบภายนอกของความผิด (มาตรา 59 วรรคสาม) และส่วนต้องการ คือ ผู้กระทำจะต้อง ประสงค์ต่อผล ของการกระทำของตนนั้น หรือมิฉะนั้น ก็ต้อง เล็งเห็นผล ของการกระทำของตน (มาตรา 59 วรรค 2)

2 การกระทำผิดโดยประมาท โดยหลักทั่วไป บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญา ก็ต่อเมื่อได้กระทำโดยเจตนา แต่การกระทำผิดบางอย่าง การกระทำโดยประมาทก็เป็นความผิด ดัง มาตรา 59 แห่งประมวลกฎหมายอาญา บัญญัติว่า เว้นแต่จะได้กระทำโดยประมาทในกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้ต้องรับผิดชอบเมื่อได้กระทำโดยประมาท การกระทำโดยประมาท ได้แก่การกระทำ ความผิดมิใช่โดยเจตนา แต่กระทำโดยปราศจากความระมัดระวัง ซึ่งบุคคลในภาวะเช่นนั้นจักต้องมีตามวิสัยและพฤติการณ์ และผู้กระทำอาจใช้ความระมัดระวังเช่นนั้นได้ แต่หาได้ใช้ให้เพียงพอ ไม่

3 การกระทำผิดโดยไม่เจตนาและไม่ประมาท การกระทำผิดบางเรื่อง แม้ผู้กระทำ จะไม่เจตนาและไม่ประมาท ผู้กระทำก็ยังคงต้องรับผิดชอบ ความผิดประเภทนี้เรียกว่าความผิดโดย เด็ดขาด “Strict liability” ซึ่งจะต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยแจ้งชัด เช่น ความผิดลหุโทษใน ภาค 3 ของประมวลกฎหมายอาญา เนื่องจากมาตรา 104 บัญญัติแจ้งชัดว่า การกระทำผิด ลหุโทษตามประมวลกฎหมายนี้ แม้กระทำโดยไม่เจตนาก็เป็นความผิด

2.1.2 ระบบศาล

ประเภทศาลในระบบกฎหมายเก่าของไทย เมื่อศึกษาจากกฎหมายตราสามดวง มี กำหนดในพระธรรมนูญปรากฏศาลหลักซึ่งสังกัดกรมต่างๆ รวม 14 ศาล และยังมีศาลรับสั่งและ ศาลหัวเมืองต่างๆอีกด้วย³

1 ศาลหลวง หรือศาลลูกขุน (สังกัดกรมมหาดไทย) คือศาลที่ว่าความอุทธรณ์ทั้งใน กรุงและหัวเมือง

⁴ คณิต ฌ นคร, กฎหมายอาญาภาคทั่วไป (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2551), น.189.

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน , น.21-27.

2 ศาลราชฎ (สังกัดกรมพระกระลาโหม) พิจารณาคดีในส่วนการกล่าวหา ตระลาการว่ากระทำผิดด้วยการข่มเหง จับกุม จ้องจำบุคคลอื่นโดยพลการ เอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นมาเป็นประโยชน์ส่วนตน ข่มขืนลูกความ โดยพระสมุหกระลาโหมไม่มีอำนาจตัดสินต้องให้ลูกขุนตัดสิน เว้นแต่มีการอุทธรณ์ สมุหกระลาโหมจึงจะมีอำนาจรับเรื่องราวอุทธรณ์ คดีอาญาที่ต้องอยู่ในอำนาจพระกระลาโหมเพราะมีวัตถุประสงค์ให้มีอำนาจปกครองผู้คนได้มากขึ้น ความอาญาส่วนมากจำเลยมักเป็นผู้มีอำนาจ

3 ศาลสำรวจ หรือกระทรวงอาญาจักร (สังกัดกรมมหาดไทย) ด้วยเหตุที่คู่ความในระบบกฎหมายเก่าตามพระอัยการลักษณะรับฟ้องอนุญาตให้บรรดาญาติของโจทก์ จำเลยสามารถว่าต่างแก้ต่างแทนกันได้ โดยศาลสำรวจนี้พิจารณาคดีบุคคลผู้ที่ไม่ใช่ญาติ แต่กลับเสนอตัวเข้าว่าความแทนโจทก์ จำเลย หรือการเขียนหนังสือให้ราษฎรฟ้องร้องกัน แต่ภายหลังไม่ค่อยมีความให้ศาลชำระ จึงให้ชำระความทั่วไปไม่มีกำหนด

4 ศาลกรมพระนครบาล พิจารณาคดีปล้นสะดม ลักลอบเมีย โพร่ ทาส ทำชั่วภรรยาผู้อื่น นับเป็นศาลที่ทำให้คดีที่ฟ้องศาลหลวงรวดเร็วขึ้นเป็นการเพิ่มเติมอำนาจศาลหลวง เช่นหากมีการปล้นสะดมเกิดขึ้นอำเภอท้องที่มาแจ้งความ เสนาบดีกรมพระนครบาลมีอำนาจบังคับติดตามตัวผู้ร้ายมาพิจารณา อธิบดีกรมพระนครบาลต้องนำความกราบบังคมทูล รับสั่งให้ชำระความ และเมื่อได้ความอย่างไรก็ต้องกราบบังคมทูลก่อนแล้วสั่งให้ส่งให้ลูกขุนปรึกษา ได้คำปรึกษามาแล้วต้องนำขึ้นกราบบังคมทูลก่อนที่จะลงโทษอันหนัก ดังนั้นความในกระทรวงนครบาลส่วนมากจึงเป็นความรับสั่ง เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินจะทรงระงับปราบปรามผู้ร้ายให้สงบได้โดยเร็ว

5 ศาลกรมวัง พิจารณาคดีที่จำเลยเป็นสมเ็น (บุคคลที่สังกัดกรมวัง) จะได้สะดวกรวดเร็วแก่ผู้ที่รับราชการอยู่รับใช้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ชำระได้ทั้งความแพ่ง ความอาชญา และความนครบาล แต่จะไม่พิจารณากรณีที่มีความตายเกิดขึ้น

6 ศาลแพ่งกลาง พิจารณาคดีแพ่ง เช่นสบบปะมาทกัน ข่มขืนลูกเมียผู้อื่นไม่ถึงชำเรา

7 ศาลแพ่งเกษม พิจารณาคดีแพ่งที่มีความร้ายแรง เช่น บุกรุกเข้าไปในเรือกสวนไร่นา ทำลายเรือน ทะเลาะวิวาทกันบาดเจ็บสาหัส ข่มขืนลูกเมียผู้อื่นถึงชำเรา

8 ศาลกระทรวงมรดก (สังกัดกรมล้อมพระราชวัง) พิจารณาคดีเกี่ยวกับมรดก

9 ศาลกรมท่า แบ่งเป็นกรมท่าซ้าย ท่ากลาง ท่าขวา พิจารณาคดีพิพาทระหว่างคนต่างประเทศกับคนไทย

10 ศาลกรมนา พิจารณาคดีแพ่งนา และอาชญานา คือเรื่องเกี่ยวกับนา เครื่องทำนา และข้าวในนา ไม่ว่าจะเป็นความแพ่ง ความอาชญา ความนครบาล ก็ต้องมาพิจารณาที่ศาลกรมนาทั้งสิ้น เพื่อให้กรมนา มีอำนาจดับทุกข์ร้อนของชาวนา เช่นเดียวกับกรมวัง ชำระความสมใน

11 ศาลพระคลังมหาสมบัติ พิจารณาคดีเกี่ยวกับการกู้หนี้ยืมเงินจากท้องพระคลัง และคดีพิพาทเกี่ยวกับภาษีอากร

12 ศาลกรมธรรมการ พิจารณาคดีพระสงฆ์สามเณรทำผิดศีล หรือคฤหัสถ์ฟ้องร้องพระสงฆ์สามเณรทำผิดด้วยสตรีเพศ ถ้าเป็นคดีสำคัญ เช่นความปาราชิก ก็มักจะเป็นความรับสั่งโดยพระเจ้าแผ่นดิน

13 ศาลกรมพระสุรัสวดี พิจารณาคดีเกี่ยวกับบ่าวไพร่ ข้าทาสบริวาร และการแบ่งคนตามบัญชี (บานพะแนง)

14 ศาลกรมแพทยา เป็นศาลที่พิจารณาคดีการทำเสน่ห์ ใช้คาถาอาคมทำร้ายกัน แต่ไม่ถึงตาย

สำหรับการพิจารณาคดีในหัวเมืองนั้นมีศาลในหัวเมืองต่างๆ ซึ่งศาลใหญ่ที่สุดคือศาลเจ้าเมือง หรือศาลหน้าโรงผู้รักษาเมือง รองลงมาเป็นศาลกรมการเมืองผู้ใหญ่และศาลกรมการเมืองผู้น้อยตามความหนักเบาของคดี โดยในหัวเมืองเอก ก็จะจำลองการปกครองแบบราชธานีลงไป คือมีหน่วยงานที่รับผิดชอบงานในอำนาจหน้าที่ของจตุสดมภ์

2.1.3 ประเภทผู้ตัดสิน

หลังการปฏิรูปการศาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จวบจนปัจจุบัน หากกล่าวถึงคำว่า ผู้พิพากษาหรือตุลาการ ย่อมหมายถึงบุคคลหรือองค์กรที่ทำหน้าที่พิจารณาและพิพากษาชี้ขาดตัดสินคดีความ อธิบายความผิดและชี้ขาดข้อกฎหมายว่าคู่ความแพ้ชนะกันด้วยเหตุผลประการใด โดยที่คำว่า ผู้พิพากษา และ คำว่าตุลาการนั้นมักเป็นคำที่ถูกใช้กล่าวรวมๆ กันไปในความหมายที่มีนัยเดียวกัน มิได้มีการแบ่งแยกด้วยบทบาทหน้าที่แต่ประการใด

หากแต่มีความต่างกันออกไปในอดีตที่ประเทศไทยใช้กฎหมายตราสามดวง เพราะกฎหมายกำหนดให้มีการแบ่งแยกอำนาจหน้าที่ในกระบวนการพิจารณาคดีออกเป็นหลายส่วนซึ่งมีบุคคลที่รับผิดชอบแตกต่างกันออกไป ดังนั้นย่อมส่งผลให้ความหมายแห่งคำว่า ผู้พิพากษา ตุลาการ (ตระลาการ) มิได้มีนัยเป็นอย่างเดียวกันเสียทีเดียวอย่างในปัจจุบัน หากแต่ผู้พิพากษามีอำนาจ

หน้าที่คนละอย่างกับตระลาการ และตระลาการก็ไม่ได้มีความหมายเดียวกับตุลาการในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงขออธิบายเกี่ยวกับผู้มีบทบาทในกระบวนการยุติธรรมตามระบบกฎหมายเก่าโดยสังเขปเสียก่อนที่จะสรุปประเภทของผู้ตัดสินคดี

เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้น คู่ความจะต้องมาให้ปากคำด้วยตนเองที่ศาลลูกขุน โดยจะมีผู้รับฟ้องคอยจดถ้อยคำ แล้วนำไปเสนอต่อลูกขุนเพื่อให้ตรวจฟ้องดังกล่าว หากลูกขุนตรวจฟ้องแล้วเห็นว่าถูกต้องก็จะสั่งให้เป็นฟ้องแล้วส่งกลับไปให้ผู้รับฟ้องทำการคัดฟ้อง แล้วเสนอส่งไปยังลูกขุน ณ ศาลหลวง ซึ่งจะมีผู้ประทับ (ต่อมาภายหลัง ในปีพ.ศ. 2435 มีการตั้งเป็นกรมรับฟ้อง) จะเป็นบุคคลที่พิจารณาว่า เป็นคดีความที่อยู่ในเขตอำนาจของกระทรวงใด แล้วจึงดำเนินการส่งฟ้องนั้นไปยังกระทรวงนั้นๆ เจ้ากระทรวงเมื่อได้รับฟ้องมาแล้ว ก็จะจ่ายฟ้องให้ตระลาการที่ประจำอยู่ที่กระทรวงของตน โดยตระลาการมีอำนาจออกหมายเรียกจำเลยให้มาแก้คดี หากจำเลยให้การหรือท้วงติงประการใด ก็ให้ตระลาการจดถ้อยคำท้วงติงนั้นเสนอให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง หรือให้ตระลาการทำการชี้สองสถานเพื่อกำหนดประเด็นในการนำสืบ แล้วส่งให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง ลูกขุน ณ ศาลหลวงก็จะสั่งให้ตระลาการทำการสืบพยาน เมื่อตระลาการทำการสืบพยานแล้ว ก็ต้องส่งผลแห่งการสืบพยานเพื่อให้ลูกขุนทำการชี้ขาดตัดสินแพ้ชนะคดี ซึ่งลูกขุนมีหน้าที่ชี้ขาดในส่วนข้อเท็จจริง ส่วนผู้พิพากษามีหน้าที่ชี้ข้อกฎหมายส่งให้ลูกขุน เมื่อลูกขุนพิจารณาว่าใครถูกใครผิด แล้วจะส่งคำชี้ขาดมาเพื่อให้ตระลาการอ่านให้คู่ความฟัง เมื่อยุติแล้วจะมีการคัดใบสั่ง แล้วส่งไปยังผู้ปรับทำการปรับบท คือการแสดงบทมาตราในกฎหมายที่ควรใช้ปรับแก้คดี และกำหนดบทลงโทษให้เหมาะสมแก้คดี⁴

ดังนั้นแล้ว ผู้เขียนจึงเห็นว่า ประเภทผู้ตัดสินในระบบกฎหมายเก่า สามารถแบ่งเป็น 3 ประการ คือ 1 ลูกขุน ณ ศาลหลวง 2 ผู้พิพากษา 3 ผู้ปรับ และอธิบายเป็นลำดับได้ดังนี้

1 ลูกขุน ที่มาของคำว่าลูกขุน มาจากรูปแบบการปกครองสมัยโบราณที่มีพระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองเปรียบเสมือนพ่อปกครองลูก โดยในสมัยโบราณเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “ พ่อขุน ” ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง และมีลูกคือราษฎรเป็นผู้อาศัยอยู่ได้

⁴กิตติพงศ์ ว่องเมทินี, “กฎหมายตราสามดวง: ศึกษาบทบาทและหน้าที่ผู้พิพากษา ตุลาการในการพิจารณาคดี,” (สารนิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), น.34-36.

การปกครอง เมื่อพ่อขุนมีภาระหน้าที่มากขึ้น ลูกๆก็จะช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของพ่อขุนจนเป็นที่มาของคำว่า “ ลูกขุน ” ซึ่งก็หมายถึงข้าราชการที่ทำหน้าที่รับใช้บ้านเมือง

ลูกขุนยังแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ลูกขุน ณ ศาลา และลูกขุน ณ ศาลหลวง

ลูกขุน ณ ศาลา มีหน้าที่แสดงความเห็นทางการเมืองและการปกครองแผ่นดิน รวมทั้งมีหน้าที่รับใบฎีกาที่ราษฎรถวาย

ส่วนลูกขุน ณ ศาลหลวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน สรุปความเกี่ยวกับลูกขุน ณ ศาลหลวงได้ว่า ลูกขุน ณ ศาลหลวงแต่เดิม มีหน้าที่พิจารณาความโดยปรึกษาชี้ขาดแล้ววางบทลงโทษไปในชั้นเดียว แต่ต่อมาพระมหากษัตริย์ตั้งพระราชบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นตามกาลสมัยมากมาย ลูกขุนผู้ซึ่งพิพากษานั้นก็วางโทษไปผิดๆ ถูกๆ หรือทำให้คดีล่าช้าบ้าง พระมหากษัตริย์จึงโปรดให้เจ้ากรมแพ่งกลางและเจ้ากรมแพ่งเกษม สองคน เป็นผู้พลิกกฎหมายปรับบทลงโทษเรียกว่าผู้ปรับ โดยที่ลูกขุนเป็นเพียงผู้พิพากษาชี้ผิดชี้ชอบเท่านั้น

2 ผู้พิพากษา คือผู้ทำหน้าที่ชี้ข้อกฎหมายส่งให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง

3 ผู้ปรับ เป็นผู้ที่ทำหน้าที่กำหนดโทษ แสดงบทมาตราที่ควรปรับใช้ในคดี ด้วยการกำหนดโทษอาญา หรือคำนวณจำนวนเงินค่าสินไหม พินัยที่ผู้แพ้อาจจะต้องเสีย โดยในพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน แสดงให้เห็นว่า เจ้ากรมแพ่งเกษมและเจ้ากรมแพ่งกลาง ดำรงตำแหน่งผู้ปรับมีหน้าที่พลิกกฎหมายโดยจะปรับบทกฎหมายให้ตรงกับข้อเท็จจริงที่ได้จากการชี้ขาดของลูกขุนเพื่อวางโทษที่ผู้กระทำผิดจะต้องได้รับ ทั้งนี้ นอกจากหน้าที่ปรับบทวางโทษแล้ว ผู้ปรับ คงจะมีอีกหน้าที่หนึ่งคือเป็นผู้เก็บรักษากฎหมายด้วย

ทั้งนี้ ตระลาการในระบบกฎหมายเก่า ผู้เขียนมีความเห็นว่าไม่นับเป็นหนึ่งในประเภทผู้ตัดสินคดี เนื่องจากการทำหน้าที่หลายประการเป็นเสมือนพนักงานสอบสวนในปัจจุบัน ในส่วนที่รวบรวมพยานหลักฐานและข้อเท็จจริงทั้งหมดแล้วส่งสำนวนไปให้ผู้พิพากษา แต่ตระลาการก็ทำหน้าที่สืบพยานเหมือนผู้พิพากษาในกฎหมายปัจจุบัน หากแต่ส่งให้ลูกขุนชี้ขาดมิได้ชี้ผิดชี้ชอบด้วยตนเองด้วยเหตุนี้ ตระลาการจึงไม่ใช่ผู้ตัดสินคดี ดังที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า “ตระลาการ” ว่าเป็นศัพท์โบราณหมายความว่า ตำแหน่งพนักงานศาลยุติธรรมมีหน้าที่ชำระเอาความเท็จจริง

2.1.4 ประเภทคู่ความ

กฎหมายตราสามดวงทำให้ทราบถึงสภาพสังคมไทยโบราณแง่หนึ่งเกี่ยวกับสถานภาพของปัจเจกบุคคลว่าขึ้นอยู่กับ ระบบศักดินา หรือการกำหนดสถานภาพและสิทธิทางการเมืองและสังคมของปัจเจกบุคคลที่มีจำนวน นา เป็นเครื่องบ่งบอก ในสังคมไทยศักดินามีความสำคัญในเชิงสัญลักษณ์ ทุกคนในแผ่นดินต้องมีศักดินา ยกเว้นพระเจ้าแผ่นดินและพระราชวงศ์ที่ใกล้ชิดที่สุด แต่ในขณะเดียวกันศักดินาก็ใช้เป็นมาตรฐานในการปรับสินไหมและพินัยในกรณีที่เกิดความผิดด้วย⁵

เมื่อคดีความได้รับการนำขึ้นสู่ศาลสถิตยุติธรรมเพื่อพิจารณาความนั้น ย่อมมีบุคคลเป็นโจทก์ฝ่ายหนึ่ง กับเป็นจำเลยอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นคู่กรณีหรือคู่ความต่อกัน

คู่ความในพระอัยการลักษณะรับฟ้อง ระบุไว้ว่านอกจากตัวโจทก์จำเลยที่มีข้อพิพาทต่อกันแล้ว ยังมีการกำหนดให้ผู้อื่นที่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตเป็นเครือญาติใกล้ชิดหรือมีความสัมพันธ์อันที่สามมีกริยาวาต่าง (ว่าความแทนโจทก์) แยกต่าง (ว่าความแทนจำเลย) คดีแทนกันได้⁶

หรือจะแบ่งออกเป็นคู่ความ ที่ต้องมีทนายว่าความต่างตัว และคู่ความที่ต้องว่าความด้วยตนเองซึ่งบัญญัติไว้ในพระอัยการลักษณะตุลาการบทที่ 92 บัญญัติว่า ถ้าผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไป จะฟ้องกล่าวหาผู้มีศักดินา 400 ขึ้นไปเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญา จะต้องตั้งทนายว่าความต่างตัว จะว่าความเองไม่ได้ ถ้าไม่มีทนายว่าความต่างตัวไม่ให้ศาลรับฟ้องไว้พิจารณาสำหรับผู้มีศักดินาต่ำกว่า 400 ลงมา จะแก้ต่างว่าต่างแทนพี่น้องของตนก็ยอมทำได้ สำหรับราษฎรธรรมดา ต้องว่าต่างแก้ต่างด้วยตนเอง⁷

⁵วินัย พงศ์ศรีเพียร, “ความสำคัญของกฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย,” วารสารนิติศาสตร์, เล่ม 2, ปีที่ 34, น.277(มิถุนายน 2547).

⁶กฤษฎา บุญยสมิต.อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1 น.35.

⁷พงศ์นรินทร์ ศรีประเสริฐ, “กระบวนการตรวจสอบความจริงในคดีอาญา ศึกษาจากกฎหมายตราสามดวง,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ,2549),น.45.

พระอัยการลักษณะตุลาการ บทที่ 72 บัญญัติว่า ถ้าตัวความป่วยเจ็บว่าความไม่ได้ จึงให้พ่อแม่พี่น้องลูกหลาน ผัวเมียประกันแก้ต่างว่าต่างแทนได้

ดังนั้น คู่ความตามระบบกฎหมายเก่าของไทยนั้น อาจแบ่งด้วยการพิจารณาคักดินา ได้เป็น 2 ประเภท คือ

- 1) คู่ความที่ต้องมีทนายว่าความแทนตัว
- 2) คู่ความที่ต้องว่าความด้วยตนเอง

2.1.5 ประเภทโทษ

กฎหมายตราสามดวงสามารถจำแนกประเภทของโทษได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือ

โทษหลวง หรือ พระราชอาญาหลวง หมายถึง การกระทำผิดที่เปรียบเทียบได้กับปัจจุบันคือความผิดที่เป็นอาญาแผ่นดินซึ่งยอมให้เกิดขึ้นมิได้ อันได้แก่ความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ ความผิดต่อรัฐ ความผิดต่อศาสนา และความผิดที่ส่งผลกระทบต่อความสงบสุขของประชาชน

โทษราษฎร หมายถึงความผิดที่ปรากฏตามมูลคดีต่างๆโดยจะเป็นข้อพิพาทระหว่างปัจเจกชนกับปัจเจกชน อันปรากฏอยู่ในพระอัยการต่างๆในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นความผิดต่อร่างกาย เกียรติยศ ชื่อเสียง เสรีภาพ ความผิดต่อทรัพย์สิน ความผิดอันเกิดจากการดเว้นการกระทำของผู้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติ

2.2 องค์ประกอบของกฎหมายตราสามดวง

เมื่อแรกก่อตั้งราชอาณาจักรอยุธยา ไทยได้รับอิทธิพลของอารยธรรมมอญโดยนำคัมภีร์กฎหมายสำคัญที่มอญเรียกว่า “ธรรมสัทถัม” ซึ่งมอญรับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของฮินดูอีกทีหนึ่งเป็นหลักใหญ่ในการออกกฎหมายที่เรียกว่า “พระธรรมศาสตร์” จากนั้นพระมหากษัตริย์นำมูลคดีต่างๆ ในพระธรรมศาสตร์มาบัญญัติเป็นสาขาคดีต่างๆ เรียกว่า “พระราชศาสตร์” นอกจากพระราชศาสตร์แล้ว พระมหากษัตริย์ได้ทำการออกกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารและปกครองเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชประสงค์หรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยนอกเหนือไปจากมูลคดีต่างๆ ในพระธรรมศาสตร์ กฎหมายส่วนนี้เรียกว่า “พระราชนิติศาสตร์” การแบ่งองค์ประกอบเช่นนี้ เป็นการแบ่งโดยยึดพระธรรมศาสตร์เป็นหลัก (เสมือนหนึ่งเป็นรัฐธรรมนูญ หรือ กฎหมายแม่) และเรียงไปตามลำดับศักดิ์ของกฎหมาย

2.2.1 พระธรรมศาสตร์

พระธรรมศาสตร์เป็นกฎหมายแม่บท เป็นหลักการสูงสุดของกฎหมายตราสามดวง มีลักษณะเป็นหลักยุติธรรมสากล (Universal law) สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติและเป็นหลักการที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงและจะละเมิดมิได้ พระธรรมศาสตร์แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนคือ

1 คำมูลแห่งบทพระธรรมศาสตร์ เป็นตำนานที่เล่าถึงการเกิดของพระคัมภีร์ตามลักษณะพราหมณ์มีใจความถึงความเป็นมาของโลกมนุษย์ว่า เดิมโลกนี้ไม่มีคนอาศัยอยู่ แต่กลืนไอน้ำขึ้นไปถึงพรหมโลก พรหมพรหมก็เหาะลงมาเกิดสิ่งที่เกิดจากดินและกลายเป็นมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีจำนวนมากขึ้น จึงได้ตกลงกันหาผู้ใดผู้หนึ่งสมมติขึ้นให้เป็นหัวหน้าเรียกว่า “สมมติราช” พญาสมมติราชมีอำมาตย์ผู้ใหญ่ซึ่งมีบุตรชายสองคนชื่อ “ภัทร” และ “มनुสว” ทั้งสองเข้ารับราชการด้วยความเฉลียวฉลาด ทั้งคู่ได้พิจารณาตัดสินคดีเป็นที่พอใจแก่ราษฎรอย่างมาก ต่อมา มनुสวเกิดความละอายใจที่ราษฎรติเตียนเรื่องการวินิจฉัยคดีพิพาทแห่งกรรมสิทธิ์ผลแดงในไร่แ่งซึ่งอยู่ติดกันผิดพลาด จึงหลบไปบวชเรียนจนจบอภิญญาห้า สมบัติแปด มีวิชาความรู้สูงสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ และได้ไปยังขอบจักรวาลพบบทพระธรรมศาสตร์ปรากฏอยู่บนกำแพงจักรวาล จึงกลับมาทูลพระยาสมมติราชถึงหลักการปกครองบ้านเมืองและการพิจารณาความ ตั้งแต่นั้นมาการปกครองบ้านเมืองก็ดีขึ้นเพราะมีพระธรรมศาสตร์เป็นหลักคุ้มครอง

2 ตัวบทพระธรรมศาสตร์ คือส่วนที่ว่าด้วยมูลคดีต่างๆ 39 มูลคดี พระมหากษัตริย์ไม่อาจกำหนดมูลคดีขึ้นใหม่ได้ เป็นไปตามแนวคิดของลัทธิพราหมณ์ ว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นหลักคำสอนในการดำรงชีวิตที่ขบมีลักษณะเป็นหลักสากลกำหนดโดยพระผู้เป็นเจ้ามิได้เกิดขึ้นจากน้ำมือมนุษย์ หลักการตามคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่ว่านี้ ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงและละเมิดได้ ในบทที่ว่าด้วยพระธรรมศาสตร์นี้ ก็จะมีแต่เรื่องราวของการค้นพบอันพิสดารและการลำดับมูลเหตุวิพาหนะคดี จะมีข้อความมากมายรวมถึงรายละเอียดที่ฟุ่มเฟือยอยู่บ้าง หลักการใหญ่ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จะกำหนดมูลคดี ออกเป็นสองประเภทคือมูลคดีแห่งผู้พิพากษาตุลาการ 10 ประการ ซึ่งเป็นกฎหมายแม่เกี่ยวกับอำนาจศาลและวิธีพิจารณาความได้แก่

1 ลักษณะอินทภาษ

2 ลักษณะพระธรรมานุญ

3 ลักษณะพยาน

4 ลักษณะตัดพยาน

5 ลักษณะว่าต่างแก้ต่าง

6 ลักษณะตัดสำนวน

7 ลักษณะรับฟัง

8 ลักษณะประวิงความ

9 ลักษณะกรรมศักดิ์ (พรหมทัณฑ์)

10 ลักษณะตัดฟัง

และมูลคดีวิวาท 29 ประการ อันเป็นกฎหมายแม่ที่กำหนดสิทธิ และหน้าที่ของบุคคลที่เกิดกรณีพิพาทต่อกันไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่ง อาญา อันใด ได้แก่

1 ลักษณะภูมิลำเนา

2 ลักษณะข้อพระราชนิพนธ์

3 ลักษณะแบ่งมรดก

4 ลักษณะให้ปัน

5 ลักษณะจำวาน

6 ลักษณะพนัน

7 ลักษณะซื้อขาย

8 ลักษณะโจร

9 ลักษณะที่บ้านที่นา

10 ลักษณะที่ไร่ที่สวน

11 ลักษณะทาส

12 ลักษณะวิวาทตีต่อกัน

13 ลักษณะผัวเมีย

14 ลักษณะโทษในพระราชสงคราม

15 ลักษณะกบฏศึก

16 ลักษณะละเมิดพระราชบัญญัติ

17 ลักษณะเบียดบังอากรขนอนตลาด

18 ลักษณะข่มเหงท่าน

19 ลักษณะที่กระหนาบคาบเกี่ยว

20 ลักษณะบุกรุก

21 ลักษณะลักพา

22 ลักษณะความสาเหตุ

23 ลักษณะเกษียณอายุ

24 ลักษณะฝากทรัพย์

25 ลักษณะทำกฤตยาคม

26 ลักษณะเช่า

27 ลักษณะยืม

28 ลักษณะแบ่งปันบ้านแผนกหมู่ชา

29 ลักษณะอุทธรณ์

2.2.2 พระราชศาสตร์

พระราชศาสตร์ เป็นสาขาที่ดีสืบมาจากมูลคดี 39 ประการในพระธรรมนูญศาสตร์ จึงมีการอ้างถึงคาถาบาลีที่เป็นมูลคดีในพระธรรมนูญศาสตร์เป็นบทนำ (อิงบาลีพระธรรมนูญศาสตร์) กำหนดให้พระมหากษัตริย์ นำมูลคดีทั้ง 39 ประการนี้เป็นหลักในการบัญญัติสาขาที่ดีต่างๆ ซึ่งสาขาที่ดีนี้ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับหลักการสำคัญในพระธรรมนูญศาสตร์

พระราชศาสตร์แบ่งออกเป็น 2 สาขาได้แก่

สาขาที่ดีจากมูลคดีแห่งผู้พิพากษาศาลการ 10 ประการ (5 หมวด) สาขาที่ดีจากมูลคดีวิวาท 29 ประการ (13 หมวด) ดังนี้

- สาขาที่ดีจากมูลคดีแห่งผู้พิพากษาศาลการ 10 ประการ (5 หมวด) ได้แก่

1 หลักอินทภาษ

2 พระธรรมนุญ

3 พระอัยการลักษณะพยาน (รวมพิสูจน์ดำน้ำลุยเพลิง)

4 พระอัยการลักษณะรับฟ้อง

5 พระอัยการลักษณะตุลาการ

- สาขาคดีจากมูลคดีวิวาท 29 ประการ (13 หมวด) ได้แก่

1 พระอัยการลักษณะกู้หนี้

2 พระอัยการอาชญาหลวง- อาชญาราษฎร์

3 พระอัยการลักษณะมรดก

4 พระอัยการเบ็ดเสร็จ

5 พระอัยการลักษณะโจร

6 พระอัยการทาส

7 พระอัยการลักษณะวิวาทตีต่อกัน

8 พระอัยการลักษณะผิดเมีย

9 พระอัยการกบฏศึก

10 พระอัยการลักพาตูกเมียผู้คนท่าน

11 พระอัยการพรมศักดิ์

12 พระอัยการบานแผนก

13 พระอัยการลักษณะอุทธรณ์

2.2.3 พระราชนิติศาสตร์ (ราชนิติคดี)

พระราชนิติศาสตร์ คือกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารและการปกครองที่พระมหากษัตริย์ บัญญัติขึ้นนอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในมุลคดี 39 ประการ (พระราชศาสตร์) ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เพราะการบริหารบ้านเมืองย่อมเกิดสภาพปัญหาเนื่องจากจารีตประเพณี วัฒนธรรม อุปนิสัย และวิถีชีวิตของชนในทุกชั้น ดังนั้นจึงต้องมีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารและการปกครองให้สอดคล้องกับสภาวะบ้านเมืองและถูกต้องตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ซึ่งต้องสอดคล้องกับพระธรรมศาสตร์ด้วย (ส่วนนี้ไม่จำเป็นต้องอิงบาลีธรรมศาสตร์ จึงไม่มีการเกริ่นนำด้วยคาถาบาลี) อีกทั้งยังทรง

พระราชอำนาจที่จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงยกเลิกกฎหมายในรายละเอียดที่บัญญัติไว้ใน
สาขาใด (พระราชศาสตร์) ได้ด้วย

พระราชนิติศาสตร์ แบ่งออกเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้

- 1 กฎมณเฑียรบาล
- 2 พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน
- 3 พระอัยการนาทหารหัวเมือง
- 4 กฎ 36 ข้อ
- 5 พระราชกำหนดเก่า
- 6 พระราชบัญญัติ
- 7 พระราชกำหนดใหม่
- 8 กฎพระสงฆ์⁸

⁸ กฤษฎา บุญยสมิต, "โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง," วารสารนิติศาสตร์ เล่มที่ 2, ปีที่ 34, น.233-255 (มิถุนายน 2547).